

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет філології, історії та політико-юридичних наук
Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ СЕПАРАТИЗМУ НА УРОКАХ
ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 10-11 КЛАСІВ

Студента

Науковий керівник

Давиденко Юрій Миколайович

к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин

Ніжинського державного університету ім.
М.Гоголя

Консультант:

Рецензент:

Рецензент:

Допущено до захисту. Допущено до захисту

Завідувач кафедри _____ “__”

Ніжин 2024

Анотація.

Досліджуючи проблеми сепаратизму на уроках всесвітньої історії 10-11 класів наукову роботу було розділено хронологічно на три розділи. Які в свою чергу поділяються на три підрозділи. Дана тема досліджень є актуальною, тому, що сепаратизм є негативним явищем, яке впливає на цілісність країн, що сотні років тому, що в наш час.

У першому розділі подано інформацію, про історичні перспекти та зародження сепаратизму в міжнародних відносинах. Яким чином, та де це явище зародилось. Як воно повпливало на людство від часів античності та до сьогодення. Та характерні риси прояву сепаратизму у різних історичних періодах.

У другому розділі подано інформацію, про безпосередній вплив сепаратизму на сучасні країни світу. Зі створенням міжнародних організацій, таких, як ООН, ЄС і т.д. Дане явище не припинило існувати, різноманітні регіони по тим чи іншим причинам почали відділятися від свого центру, що в свою чергу негативно повпливало на їх зовнішню та внутрішню політику.

Третій розділ присвячений освітній діяльності та її впливу на розгляд сепаратизму на уроках Всесвітньої історії в 10-11 класах. Надано рекомендації, щодо проведення уроків із цієї теми та яким чином, краще подати інформацію про це явище.

Ключові слова: сепаратизм, освітній процес, Всесвітня історія, учні, міжнародні відносини.

Abstract.

While studying the problems of separatism in the lessons of world history in grades 10-11, the research paper was divided chronologically into three sections. Which in turn are divided into three subsections. This research topic is relevant because separatism is a negative phenomenon that affects the integrity of countries, both hundreds of years ago and in our time.

The first section provides information on the historical perspectives and the emergence of separatism in international relations. How and where did this phenomenon originate? How it has affected humanity from ancient times to the present. And the characteristic features of separatism in different historical periods.

The second section provides information on the direct impact of separatism on modern countries. With the creation of international organizations such as the UN, the EU, etc. This phenomenon did not cease to exist, and various regions began to separate from their centers for one reason or another, which in turn negatively affected their foreign and domestic policies.

The third section is devoted to educational activities and their impact on the consideration of separatism in World History lessons in grades 10-11. Recommendations are given on how to conduct lessons on this topic and how best to present information about this phenomenon.

Keywords: separatism, educational process, World History, students, international relations.

Перелік скорочень

ВВП - Валовий внутрішній продукт.

ВНП – Валовий національний продукт.

ЕТА – Країна басків та свобода.

ЄС – Європейський Союз.

ТНК- Транснаціональна корпорація

КНР – Китайська Народна Республіка.

ООН - Організація Об'єднаних Націй.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СЕПАРАТИЗМУ	10
1.1. Огляд історичних прикладів сепаратистських рухів: від античності до сучасності.....	10
1.2. Аналіз причин виникнення та розвитку сепаратистських рухів у різних історичних періодах.....	16
1.3. Вивчення впливу сепаратизму на геополітичну та соціокультурну картину світу.....	18
РОЗДІЛ 2. ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ СЕПАРАТИЗМУ	22
2.1. Аналіз сучасних прикладів сепаратистських рухів у різних країнах світу.....	22
2.2. Вивчення реакції міжнародного співтовариства на сепаратистські тенденції.....	26
2.3. Розгляд впливу глобальних та регіональних конфліктів на стабільність та безпеку у світі.....	35
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИСТОЯННЯ СЕПАРАТИЗМУ	40
3.1. Визначення ролі освіти та освітніх інституцій у протистоянні сепаратизму.....	40
3.2. Аналіз навчальних програм уроків та розробка методичних рекомендацій для вчителів з впровадження вивчення проблем сепаратизму в освітній процес в 10-класах.....	42
3.3. Обговорення можливих стратегій попередження сепаратистських тенденцій серед молоді.....	50
ВИСНОВКИ	56

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	60

ВСТУП

Актуальність цієї теми обумовлена наявністю етнічних суперечок та рухів за автономію в різних регіонах світу. Розпад політичних утворень в Африці, Азії та Європі, а також вплив етнічних груп, які живуть в одній країні, сприяють міжнародному характеру етнічних конфліктів та сепаратизму, що значно впливає на регіональну безпеку. Етнічні рухи використовують як мирні, так і насильницькі методи для досягнення своїх цілей, включаючи протести, збройні конфлікти, військові дії та терористичні загрози.

Ці соціальні явища стали більш актуальними в XXI столітті, що пов'язано із зростанням глобалізації та змінами в політичних і економічних системах. Корені етнічних суперечок часто криються в історичному розвитку певних регіонів, де етнічні системи формуються на основі конкретних територій, що стали їх культурною основою. Етнічні конфлікти, зокрема через мовні, культурні чи релігійні різниці, часто приводять до прагнення відокремлення або до автономії, особливо через національні меншини у багатонаціональних державах.

Наукові дослідження етнічних суперечок і автономії демонструють неоднозначність і складність цих питань. Західні вчені Бек У., Бербах Р. розрізняють модернізм і глобалізацію як основні поняття сепаратизму. У сучасній українській етнополітиці та етноконфліктології питаннями сепаратизму займаються Вівчарик М.М., Вітман К.М., Картунов О.В., Нагорна Л.П., Онищенко І.Г. та ін.

Зазначимо, що питання сепаратизму включене до програми з всесвітньої історії для 10-11 класів, розглядаючи приклади, де етнічні, політичні чи релігійні суперечності стали причиною рухів за автономію або незалежність. Це може передбачати вивчення таких історичних подій, як розпад Югославії, конфлікти в Ірландії та Каталонії, а також сучасних випадків, зокрема ситуації в

Україні. Порівнюючи причини та наслідки сепаратистських рухів у різних державах, учні зможуть краще зрозуміти їхній вплив на стабільність країн та міжнародні відносини [26, с. 53].

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, які стосуються питань автономії, в Україні все ще бракує широкого наукового дослідження цього явища.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати вивчення проблем сепаратизму на уроках Всесвітньої історії.

Завдання:

- розглянути історичні аспекти сепаратизму;
- проаналізувати глобальні та регіональні виміри сепаратизму;
- вивчити педагогічні методи та засоби протистояння сепаратизму.
- дослідити, яким чином можна інтегрувати вивчення проблем сепаратизму на уроках всесвітньої історії 10-11 класів.

Об’єкт дослідження: є сепаратистські рухи та конфлікти в різних державах світу та їх вивчення на уроках Всесвітньої історії в 10-11 класах.

Предмет дослідження: є вивчення причини, особливості розвитку та наслідки сепаратистських рухів на уроках Всесвітньої історії в 10-11 класах.

Методи дослідження. Під час написання магістерської роботи було застосовано загальнотеоретичні методи дослідження, такі як аналіз, синтез, індукція та дедукція.

Теоретичне значення. Розгляд проблем сепаратизму на уроках Всесвітньої історії має велике теоретичне значення для учнів, оскільки дозволяє їм розуміти складні процеси формування та розвитку національних ідентичностей, територіальних конфліктів і відтворювати діалектику між національними і загальнолюдськими інтересами. Аналіз історичних прикладів сепаратизму дає можливість виокремити причини, наслідки та можливі шляхи

розв'язання таких конфліктів, а також допомагає зрозуміти важливість збереження міжетнічного миру та співіснування.

Практичне значення. На практичному рівні вивчення проблем сепаратизму дозволяє учням розвивати навички критичного мислення, аналізу та синтезу історичної інформації. Вони навчаються розуміти різні фактори, які впливають на конфлікти та історичні процеси, а також вивчають різні стратегії примирення та врегулювання конфліктів. Окрім того, вони здобувають розуміння того, яку роль можуть відігравати міжнародні інституції, дипломатичні зусилля та інші міжнародні механізми у вирішенні конфліктів.

Наукова новизна. Полягає в застосуванні сучасних наукових методів для вивчення сепаратизму на уроках Всесвітньої історії, що дозволяє учням глибше зрозуміти історичні конфлікти та динаміку міжнаціональних відносин. Це також включає порівняльний аналіз різних історичних періодів і регіонів для виявлення спільних і специфічних аспектів розвитку сепаратистських рухів.

Апробація. Причини виникнення та розвитку сепаратистських рухів в країнах Європи та світу в другій половині ХХ на початку ХХІ ст.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СЕПАРАТИЗМУ

1.1. Огляд історичних прикладів сепаратистських рухів: від античності до сучасності

Термін «сепаратизм» походить від латинського слова «separatus», що означає поділ, відокремлення. За короткий проміжок часу розуміння фундаментальних понять та їх змісту зазнало значних змін. На початку ХХІ ст. поява нових форм правління часто супроводжувалася розпуском існуючих адміністративних організацій. У результаті сепаратизм став розглядатися виключно як політичний рух з метою досягнення автономії або політичної незалежності в окремій частині держави.

У науковій літературі не вказано єдиного визначення поняття «сепаратизм». Сепаратизм вважається методом вирішення проблем, рухом до територіального поділу, а також практикою та політикою суспільно-політичних рухів. Часто сепаратизм вважається практикою, теорією та політикою сепаратизму, відокремлення частини території з метою створення нової держави з іншою назвою або отримання більшої автономії [3, с. 691]. У контексті захисту національної безпеки сепаратизм – це політико-економічний рух, який намагається відокремити її територію від країни та створити окрему державу. Сепаратизм пов'язаний з порушенням єдності, суверенітету і територіальної цілісності країни. Порушується принцип незмінності кордонів. Також під поняттям сепаратизму слід вважати теоретичні надбання (програми, заяви) та будь-які цілеспрямовані дії, які здійснюються навмисно.

Український науковець І. О. Рафальський виділяє такі основні причини сепаратизму [5]:

Історичні причини: особливості історичного минулого етносів, минулі реальні чи явні образи, що зберігаються в пам'яті етносу на підсвідомому рівні.

Соціокультурні причини : протиріччя, пов'язані з відмінностями в мові, традиціях, звичаях; релігійні відмінності між регіонами однієї країни та загроза місцевому існуванню меншини, яка сповідує іншу релігію; утиски й обмеження інших цінностей етносу; прагнення етносу отримати автономію, розширити її або отримати статус незалежної країни.

Демографічні причини: нерівномірність розміщення населення у багатонаціональних державах; високий приріст народонаселення певних етнічних груп; відмінності в расовому складі населення.

Економічні причини: думки про недостатню увагу уряду до економічно більш відсталих багатьох національних державних утворень із низьким рівнем життя національних (релігійних) меншин у цих утвореннях та мрії про краще самостійне життя; небажання економічно розвинених регіонів підтримувати економічно відсталі регіони країни.

Політичні причини: внутрішні — боротьба за владу між зовнішніми політичними силами чи етнічними групами на місцевому, регіональному й державному рівнях, прагнення регіональних еліт до влади; боротьба за власний політичний статус у межах єдиної держави або за повну незалежність; помилки, прорахунки, зловживання центральної влади, які погіршують становище окремих етнічних чи конфесійних спільнот; пошук форм дискримінації (культурної, мовної, економічної), які регіон начебто дізнається з боку центральної влади; зовнішні — міжнародна атмосфера або положення в регіоні.

Територіальні причини: наявність регіону, де компактно проживає певна частина нації, об'єднана потужними історичними, культурними, ментальними цінностями, відмінними від загальноприйнятих у цій країні; нечіткість існуючих кордонів або їх відображають; довільна зміна кордонів; проведення нової демаркації між етносами; повернення на батьківщину раніше депортованого

народу; насильницьке включення території етносу до сусідньої держави або її розчленування між державами.

Ідеологічні причини: доктрина самовизначення народів, що стала нормою міжнародного права в 1919 р. згідно з Версальською дипломатичною системою.

Відповідно до цілей, які переслідують конкретні особи чи групи, розрізняють кілька варіантів сецесіонізму [6]:

1. Сецесія – це філософія, яка намагається ізолювати та створити нову незалежну націю (наприклад, курдська філософія в Туреччині, уйгурська філософія в Китаї та Центральній Азії).

2. Іредентизм вважається формою сепаратизму, це рух, спрямований на просування автономії та приєднання до іншої держави (наприклад, прагнення до союзу з Монголією в автономному районі Внутрішня Монголія Китаю). До цієї категорії також відноситься насильницьке захоплення території іншої держави на основі етнічної приналежності або попередньої власності (наприклад, захоплення Криму Російською Федерацією).

3. Сепаратистські рухи, які прагнули ширшої автономії при збереженні регіону у складі держави (боротьба за розширення прав Корсики у Франції).

На сьогодні майже не існує країн на планеті, які були б повністю вільними від випадків етнічного ізоляціонізму в будь-якій формі. У світі існує близько 51 епіцентри сецесії, які разом охоплюють територію приблизно 12,7 мільйонів квадратних кілометрів з населенням понад 220 мільйонів людей.

У світі визначають 6 різних типів сецесіонізму (7, 8): західноєвропейський (має 8 різних типів сецесіонізму); східноєвропейський (13 різних типів сецесіонізму); ісламський (6 різних типів сецесіонізму); азіатський (14 різних типів сецесіонізму); африканський (6 різних типів сецесіонізму); Американський (4 різних типи сецесіонізму).

Сепаратизм у Західній Європі (Корсика, Каталонія, Країна Басків тощо) здебільшого зумовлений етнічними та фінансовими факторами. Його мета

зазвичай не створення окремих держав, а розширення автономії в існуючих кордонах. Більшість конфліктів вирішуються мирно, хоча в деяких регіонах, як-от Країна Басків, були прояви насильства.

ЕТА, терористична організація з Країни Басків, боролася за незалежність регіону з 1959 року, вбивши близько 800 осіб. Після смерті Франко ситуація покращилася: регіон здобув автономію, баскська мова отримала визнання, а рівень життя зріс. Однак ЕТА продовжувала насильницьку діяльність до 2011 року, коли офіційно заявила про припинення збройної боротьби. Попри це, напруження в регіоні досі залишається.

Іншим регіоном, який, здається, має автономію в Іспанії, є Каталонія. На відміну від басків, донедавна каталонці не прагнули незалежності, а натомість хотіли мати якомога більше автономії, до того ж вони намагалися досягти своїх цілей мирним шляхом. У 1979 році регіон Каталонія отримав власний уряд, а на виборах 2006 року повноваження регіону були розширені. Окрім мовної складової, каталонський націоналізм має фінансову основу: населення регіону становить 16% від загальної чисельності населення країни, але виробляє 23,3% ВВП, а економічне зростання Каталонії становить 3,3% щорічно. Відтак бажання місцевих жителів збільшити автономію є законним. У 2017 році автономні рухи Каталонії почали виступати за незалежність, вони навіть провели голосування на цю тему. Більшість каталонців брали участь у проголошенні незалежності Каталонії, однак уряд Іспанії виступив проти цього рішення, в результаті лідери сепаратистського руху були змушені покинути країну.

В Іспанії автономний статус отримали Валенсія, Галісія та Андалусія. Валенсійський націоналізм розпочався у 1902 році, але населення розділене через питання ідентичності: одні протистоять каталонському впливу, інші прагнуть зміцнити автономію в складі Іспанії. Галісія та Андалусія домагаються більшої автономії, а андалузькі сепаратисти виступають за відокремлення.

Також обговорюється ідея створення Великої Кастилії, а Канарські жителі наполягали на автономії, хоча ідеї поділу нині не популярні.

У Бельгії конфлікт між франкомовними валлонами та голландськомовними фламандцями загострився через статус виборчого округу Брюссель-Халь-Вілворде. Фламандці наполягають на його поділі, що викликає спротив валлонів. Брюссель, історично та мовно розділений, залишається центром суперечок через його географічне розташування у Фландрії.

Сепаратизм у Східній Європі охоплюють постсоціалістичні країни та колишні ексклави СРСР, відзначаючись прагненням до автономії, а не незалежності, і має глибоке історичне коріння. У регіоні етнічна та релігійна різноманітність часто сприймається як загроза, що посилює соціальну й політичну напругу. Конфлікти тут часто залучають міжнародні організації та держави через їхню геополітичну важливість.

Прикладом є колишня Югославія, де після смерті Йосипа Броза Тіто розпочалися процеси децентралізації й націоналізму, що призвели до розпаду держави в 1990-х роках. Словенія першою здобула незалежність, започаткувавши хвилю відокремлень. Балкани, як регіон конфлікту між Заходом і Сходом, мають складні проблеми, як-от албанське питання, пов'язане з націоналізмом і прагненням створити «Велику Албанію».

На відміну від Західної Європи, у Східній роль міжнародної допомоги й геополітики у розпалюванні сепаратизму значно вища, що підсилює складність регіональних конфліктів.

Особливу увагу слід приділити косовському питанню, албанське питання зараз є найбільш пріоритетним. Косово має значний вплив на культурну еволюцію сербів у цілому. Йдеться про визначення статусу Косова та вирішення питання взаємодії сербів і албанців. Це насамперед суперечка між двома різними національностями. Складність у сприйнятті між цими спільнотами пояснюється історичними та релігійними факторами, які призводять до

різноманітних парадоксів. Територія Косово населена переважно албанськими громадянами, і вона визнана міжнародним співтовариством як частина часткової сецесії. У 2008 році законодавчі збори Республіки Косово проголосували за незалежність від Сербії. Крім того, Белград заперечив незалежність Косово, оскільки, згідно із сербським законодавством, парламентська асамблея регіону не має на це повноважень. У результаті Белград вважає цю територію автономною частиною Косово і Метохії. Крім того, Сполучені Штати та більшість європейських країн визнають незалежність Косова. 22 липня 2010 року Міжнародний суд ООН визнав легітимність проголошення незалежності регіону. Однак позиція Росії та Китаю не дозволяють новій державі вступити в ООН. Важливо визнати, що визнання Косова призвело до прецеденту порушення Гельсінського заключного акту 1975 року, який є формальним правилом ОБСЄ щодо визнання державних кордонів у Європі.

Як свідчить світовий досвід, сецесія має давню історію виникнення і пов'язана з наявністю конфлікту між історичними традиціями взаємодії держав на основі їх суверенітету та необхідності збереження кордонів, з іншого боку, право націй на самовизначення, яке випливає з практики міжнародних відносин, і це дозволяє потенційно утворювати незалежні держави. Це протиріччя часто спричинене перевагою принципу національної автономії над інтересами національної безпеки держав, які володіють етнічними територіями. Можна стверджувати, що політико-географічне положення території впливає на особливості виникнення та розвитку світового сепаратизму. Розуміння причин такого впливу може призвести до створення конкретних рекомендацій щодо боротьби з потенційними небезпеками сепаратизму.

1.2. Аналіз причин виникнення та розвитку сепаратистських рухів у різних історичних періодах

У науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення поняття «сепаратизм». Відсутність загальноприйнятих уявлень про природу сепаратизму можна пояснити складністю цього явища та різними методологічними підходами, які використовуються дослідниками з різних наукових галузей. Сепаратизм вважається етнополітичним процесом, що складається з кількох стратегій і дій сепаратистських рухів та їхніх етнічних меншин — національних меншин, які є частиною багатонаціональної держави та прагнуть приєднатися до сусідньої держави на основі своєї етнічної належності та культурної подібності. Багаторічна діяльність повстанських рухів, присвячених окремим країнам, і кожен новий випадок повстанської активності в різних частинах світу привертають підвищену увагу та обговорюються. Національні держави та наднаціональні організації вагаються щодо них, а місцеві повстанські рухи, які не змогли досягти хоча б часткового задоволення своїх вимог, намагаються побачити для себе позитивний результат.

Науковці досліджують причини активізації політичних процесів з відцентровим характером, таких як сепаратизм і етнічний сепаратизм, аналізуючи міжнародно-правові документи та емпіричні дані. Це ускладнюється подвійними стандартами, застосовуваними до автономії різних країн. Сепаратизм часто є формою етнополітичного руху, спрямованого на відмову від багатоетнічної держави та приєднання до спорідненої нації, що загрожує територіальній цілісності. В Україні це частково зумовлене неефективною етнополітикою, яка не сприяє формуванню єдиної національної свідомості. Підвищений інтерес до сепаратизму виник у другій половині ХХ століття через глобальні зміни, такі як деколонізація та демократичні реформи. В Україні спостерігаються тенденції до сецесії, зокрема в Криму, де сепаратисти

намагаються змінити правовий статус автономії, що підтверджує зростаючий вплив націоналістичних ідеологій [10, с.284].

Проте як у сучасній закордонній, так і у вітчизняній політичній науці навіть прагнення до досягнення широкої політичної автономії вважають сепаратистською вимогою.

Фокус дослідження сепаратизму, як за кількістю наукових досліджень, так і за якісним характером теми, традиційно приділявся політологам із зарубіжних країн. Американський учений Дональд Горовіц описує сепаратизм як спробу розділити територію чи населення однієї держави від іншої, а також як спроба відокремити територію чи населення кількох держав з метою їх об'єднання в єдину нову державу.

Місце і значення сепаратизму в процесі державотворення влучно описав П. Шредер, на його думку, хоча і можливо утворити національну державу без сепаратизму, це не може відбутися без успішного державотворення. Одним з унікальних аспектів сепаратизму є те, що він може бути ініційований етнічною групою меншини, яка очолюється більшою етнічною групою в сусідній державі. Більша етнічна група намагається об'єднати всі етнічні групи в одній країні. Саме це стало причиною появи цих визначень сепаратизму, які описують ініціатора руху. Серед численних його видів найпоширенішим у сучасному світі є етнічна сецесія, оскільки багато етнічних спільнот намагаються використати право на автономію для створення власної держави. Особливістю етнічного сепаратизму є те, що він зумовлений багатьма причинами, найсуттєвішою з яких є дискримінація в політичній, економічній, релігійній, культурній та інших сферах.

Спосіб самовизначення через етнічну спорідненість, який називають ірредентизмом, теоретично має право на існування, оскільки концепція поділу народів цілком об'єктивна і незаперечна. Проте ми вважаємо, що такий спосіб автономії є легітимним лише тоді, коли етнічна група фактично підкорена і не

може залишатися в країні через ризик геноциду. Сьогодні практика ущільнення до одного проживання на території сусідньої держави, що має етнічне значення, часто служить приводом для бажання держави розширюватися. Різниця між сепаратизмом та ірредентизмом задокументована численними науковцями.

У своїй дисертації багато авторів описують свою методологію дослідження ірредентизму. Звернуто увагу на відсутність загальноприйнятих знань про природу ірредентизму, що можна пояснити складною природою досліджуваного феномену та наявністю різних методологічних перспектив, які є основою наукових досліджень представників різних дисциплін. Сформульовано рекомендації щодо запобігання та уникнення шкідливого впливу ірредентизму на політичні процеси в сучасному світі. Ірредентизм вважається формою етнополітичної поведінки, яка є сукупністю стратегій і дій, що застосовуються ірредентистською державою та ірредентистською меншістю і ці стратегії та дії спрямовані на приєднання до сусідньої держави на основі етнічної чи культурної подібності. В свою чергу це визначення охоплює всі аспекти ірредентизму, які є як об'єднуючою рисою ірредентистської держави, так і руху серед етнічної меншини, ірредентистів. Тобто виправдано думати про «політику відкуплення» окремо від концепції відкуплення як форми автономії. Ірредентизм може мати місце, коли частина етнічного населення вже створила державу, якою володіє більшість (титульна держава), а інші члени є частиною сусідніх держав (іредент). [6, с.113].

1.3. Вивчення впливу сепаратизму на геополітичну та соціокультурну картину світу

Дослідження сепаратизму набуває важливості не тільки через теоретичні аспекти, а й через реальні прояви в регіональній безпеці, зокрема в пострадянському просторі, де конфлікти, як-от в Україні, ставлять під загрозу

територіальну цілісність і державність. Сепаратизм часто пов'язаний з ефективністю державних інститутів, історичною пам'яттю та розташуванням етнічних меншин. Однак теорія, яка б повністю пояснювала цей феномен, ще не розроблена. Регіони, як Чечня, Донбас, Косово, Каталонія та інші, є прикладами сепаратизму, що призводять до фінансових втрат, руйнувань та загрози національній безпеці. Україна, зокрема, страждає від сепаратистських рухів з 2014 року, що посилюються підтримкою ззовні. Ці конфлікти мають глобальні наслідки, викликаючи загрози стабільності та міжнародній безпеці, тому міжнародні організації активно беруть участь у їх вирішенні.

Найбільш значущим для вирішення проблеми сьогодні є залучення ОБСЄ, НАТО, ЄС, США, ООН, Ради Європи та інших міжнародних учасників. Рада Європи є регіональною організацією, яка намагається брати участь у вирішенні міжнародних конфліктів, вживає відповідних заходів, надсилає спостерігачів, надає допомогу постраждалим країнам. На жаль, цій організації бракує справжнього засобу примусу чи запобігання етнічної ізоляції. Єдиним ефективним і показовим кроком Ради Європи стала анексія Криму, яка призвела до втрати Росією права брати участь у Парламентській асамблеї через вторгнення військових у східний регіон України. Щодо функції міжнародних організацій безпеки позиція ООН, як правило, суто риторична. Що стосується принципових питань, то Росія перешкоджає будь-яким рішенням щодо цієї організації, як наслідок, діяльність ООН у проведенні антитиражних заходів є неефективною. Цю організацію слід змінити.

ОБСЄ більше залучена до процесу врегулювання, зокрема, надсилаючи місії в регіони конфлікту з метою спрямування та сприяння діяльності, але події в Україні та історичний аналіз показують, що інструменти цієї організації також неефективні. НАТО вважається однією з найуспішніших міжнародних організацій на планеті. Основна роль організації полягає в сприянні мирному вирішенню суперечок і зусиль для збереження цілісності та автономії

суверенних держав. Незважаючи на те, що дії цієї організації щодо вирішення світових конфліктів є дещо вибіркковими. Ця організація не бере участі в більшості міжнародних конфліктів, присвячених сецесії, зокрема на пострадянському просторі. Вирішення конфлікту між сепаратистами законними методами дозволяє зменшити ризик відокремлення та дестабілізації політичного клімату. Безумовно, найближчим часом міжнародне співтовариство не буде серйозно хвилюватися роллю сепаратизму в сучасній системі міжнародних відносин. У цьому контексті не будуть втрачені заходи, спрямовані на вирішення конфліктів, пов'язаних із сепаратизмом, і запобігання їх втрати актуальності. Міжнародна безпека в першу чергу залежатиме від того, наскільки країни прихильні до спільного бачення того, як тлумачити фундаментальні права етнічних і культурних меншин.

Наприкінці тисячоліття ми повинні вважати сепаратизм однією з найбільш суперечливих проблем сучасного суспільства. На сьогоднішній день найбільш значущим кроком є прийняття міжнародного протоколу для боротьби з відокремленням, ці питання регулюються міжнародними правами цієї ж сфери. Імплементация цього законодавства сприяла б більш системному підходу до питання, а також допомогла б більш чітко розмежувати злочини, пов'язані з сепаратизмом, та інші злочини. [6, с. 101]. Важливо визнати, що міжнародно-правові механізми вирішення цього питання неефективні та практично не мають ефекту. Це проілюстровано симптомами автономії у східній частині України, де Російська Федерація порушила всі норми міжнародного права, що ставить під сумнів їхню легітимність. Найефективнішим методом боротьби з сепаратизмом є залучення міжнародних організацій (ОБСЄ, ЄС), які мають певні повноваження та вплив на сепаратистів і вживають конкретних заходів для вирішення конфліктів у регіоні. Сюди ж залучені провідні країни світу (Англія, Франція, Німеччина, США).

Отже, ці проблеми зараз є всесвітньою проблемою для людства, вирішення якої не завжди залежить від таких організацій, як ООН чи НАТО. На нинішньому етапі міжнародного розвитку технології вирішення проблем, пов'язаних з невизнаними державами, визначаються насамперед інтересами їхнього населення, а не стандартами провідних світових акторів, зокрема США, деяких членів НАТО та ЄС. Ці актори використовують наявну регіональну нестабільність для досягнення власних цілей. На жаль, міжнародному співтовариству бракує дієвих, демократичних, універсальних механізмів вирішення етнічних конфліктів. Ці механізми негативно впливають на глобальний мир і безпеку. Серед найбільш ефективних міжнародних механізмів боротьби з сепаратизмом у глобальному масштабі слід назвати: участь міжнародних організацій та країн середнього рівня; мирні переговори; знищення сепаратистів; використання норм міжнародного права; звернення до міжнародного суду, економічне покарання та міжнародна ізоляція.

Зазначимо, що сьогодні практика сепаратизму стала глобальною загрозою глобальній та регіональній стабільності, це призвело до руйнування національного суверенітету. Вирішення цього питання потребує активної участі міжнародних учасників.

РОЗДІЛ 2

ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ СЕПАРАТИЗМУ

2.1. Аналіз сучасних прикладів сепаратистських рухів у різних країнах світу

Сепаратизм є серйозною проблемою в міжнародних відносинах, що загрожує стабільності та цілісності європейської безпеки. Більшість сепаратистських рухів є складними явищами, зумовленими різними факторами, такими як етнополітичні та економічні розбіжності, а також релігійні конфлікти. Наприклад, у випадку Косово, етнічні суперечності між сербами та албанцями спричинили конфлікти, що ускладнюють вирішення проблем. Крім того, економічні нерівності в країнах ЄС можуть сприяти сепаратистським тенденціям. Релігійні та етнічні групи, які прагнуть автономії або незалежності, також є важливим чинником цього процесу.

Як правило, релігійні переслідування також супроводжуються приналежністю до різних етнічних груп, що призводить до посилення складності конфлікту. Перш за все в Європі відіграють роль етнічні, релігійні та економічні чинники, методи опору все ще знаходяться в політичних рамках, а мета досягнення національної автономії замінюється максимальною культурною, економічною та політичною автономією в межах сучасних держав. Для більш глибокого аналізу, який призведе до виявлення найбільш поширених симптомів, наведемо приклади сепаратизму на території ЄС першочерговим завданням має бути викорінення найгостріших випадків. Одним із найжорсткіших випадків націоналізму є Країна Басків в Іспанії. Терористична організація ЕТА (Euzkadi Ta Azkatasuna, ЕТА, похідне від баскської мови — «Басконія і свобода») діяла в цьому регіоні з 1959 року [4, с. 118].

ЕТА почала свою насильницьку діяльність у 1968 році, і, за різними оцінками, було вбито близько 800 осіб організацією. Останньою великомасштабною злочинною діяльністю став вибух біля штаб-квартири поліції в місті Бургос 29 липня 2009 року. 10 січня 2011 року ЕТА оголосила, що більше не братиме участі у насильницькому конфлікті, але напруга в регіоні залишається серйозною : протягом останніх кількох років екстремісти неодноразово заявляли про припинення будь-якої насильницької діяльності, але потім відновили конфлікт. Прихильники ЕТА хочуть відділення провінції від Іспанії та об'єднання прилеглої території в окрему країну, відокремлену від Франції та басків, які проживають в Іспанії. По-перше, сепаратизм був викликаний стражданнями басків внаслідок режиму Франциско Франко - мова басків, їхні назви та національний прапор були заборонені. Після смерті генералісімуса ситуація почала поступово змінюватися, тепер Країна Басків має автономію країни, мова країни визнана державною, а рівень життя в провінції вище середнього. Крім того, це єдиний автономний регіон всієї Іспанії, який включає всі податки, що збираються на його території, до бюджету.

Автономний характер регіону був також прищеплений Валенсії, Галісії та Андалусії. Валенсійський націоналістичний рух почався в 1902 році, перша частина якого стосувалася питання національної ідентичності. Деякі жителі Валенсії вважають каталонців радикальними, а інші вважають, що каталонці намагаються нав'язати їм свою мову та культуру. Ця частина валенсійців відчуває себе задоволеною автономією в Іспанії, вони лише намагаються її посилити. Галісія й Андалусія вимагають більшої автономії, останньої якої також прагнуть сепаратисти Андалусії, щоб визнати їх окремою нацією. У суспільстві є рухи, які хочуть створити Велику Кастилію, яка включала б регіони Кантабрія, Канталія-ЛЕО, Ла-Ріоха та Кастилія-Ла-Манча. Крім того, Канарські острови хочуть автономії протягом наступних восьми десятиліть. Цей рух був особливо популярним у 1970-х роках. У той момент була започаткована

концепція берберської культурної єдності, оскільки більшість населення цих островів складають етнічні бербери. Однак на даний момент концепція поділу не є популярною серед місцевого населення. [11, с. 29-30].

Питання сецесії в Бельгії є особливо актуальним через значні відмінності та протистояння між франкомовними жителями Валлонії, що розташована на півдні країни, та голландськомовними фламандцями, які проживають на півночі у Фландрії. Хоча фламандці становлять більшість населення країни, протягом перших 150 років існування Бельгії французька була єдиною офіційною мовою освіти, і лише в 1980 році фламандська отримала цей статус. Конфлікти між Фландрією та Валлонією, які виникли ще в середині XIX століття, стали особливо потужним дестабілізуючим фактором після Другої світової війни. Спочатку Валлонія відіграла ключову роль у розвитку країни, але після війни економіка Фландрії почала домінувати над традиційною промисловістю Валлонії.

Економічний успіх Фландрії, що сприяв підвищенню національної самосвідомості фламандців, разом із демографічними перевагами призвів до виникнення потужного національного руху. Це сприяло федералізації Бельгії, яка була завершена в 1993 році підписанням Сен-Мішельських угод провідними політичними організаціями фламандської та франкомовної спільнот. Ці домовленості були формалізовані в оновленій Конституції Бельгії 1994 року, яка надає два різні типи федеральної юрисдикції: громади та регіони, їхні межі не мають спільного кордону. У результаті Бельгія практикувала концепцію децентралізованої держави, засновану на концепції етнічного та мовного розвитку. Однак на початку XXI-го століття концепція регіоналізму, яка підтримувалася ідеологією націоналізму, почала ставитися під сумнів щодо того, чи слід розглядати королівство як єдину країну. Федеральні вибори в Бельгії в 2003 році засвідчили зростання популярності крайніх правих сил у регіоні Фландрії, зокрема Партії фламандських інтересів (Vlaams Belang), яка

виступає за більш жорсткі імміграційні закони в країні та відмовляється приховувати своє бажання створення окремої держави у Фландрії, включаючи заборони Брюсселя. Нещодавно головною темою конфлікту став статус двомовного виборчого та судового округу Брюссель-Халь-Вілворде. Цей округ вважається формою «гібридної цілісності», він об'єднує 19 громад у Брюссельському регіоні та 35 громад у провінції Фламандський Брабант [50, с. 129-130].

Найбільш крайні прихильники Ліги Півночі пояснюють необхідність створення окремої держави в Паданії зі столицею в Мілані. Останнім часом Ліга Півночі стала визнаною потужним політичним рухом з консервативною філософією. Щоб привернути увагу до своєї діяльності, партія ініціювала створення футбольної команди «Паданія», яка грає переважно з іншими командами з невизнаних держав і регіонів. Партія «Ліга Півночі» (або «Ліга Півдня») бере участь у політичному житті Італії з 1991 року, ця партія виступає за розширення автономії північної частини країни. Прихильники Ліги сформулювали національну філософію, яка базується на їх відмові від асоціації з іншими італійцями, їх походження простежується до Цизальпійських Галлів.

У середині 1990-х років лідер Ліги Півночі Умберто Боссі пропонував створити незалежну країну в Паданії з столицею у Венеції, але ця ідея не була підтримана, і нині жителі північної Італії вимагають лише федералізації. Спочатку це стосувалося «фіскального федералізму» (посилення автономії в податковій сфері), але пізніше Боссі запропонував перенести міністерства з Риму на північ. Сьогодні «Північна ліга» має значний вплив у деяких регіонах і може сприяти реформам для утримання влади. Сепаратизм в Італії не обмежується лише Лігою Півночі; кожен регіон має партії, що виступають за автономію або відокремлення. Наприклад, Сардинія та Сицилія вимагають політичної та фінансової автономії, а в регіоні Венето є рух за відокремлення через відмінності в мові. У Гренландії, яка отримала додаткову автономію від

Данії, сепаратистські настрої посилюються через відкриття корисних копалин. Водночас, Чорногорія є прикладом успішного відокремлення, ставши незалежною в 2006 році і активно розвиваючи економіку завдяки географічному положенню. Косово, яке проголосило незалежність у 2008 році, стало важливим прецедентом, попри суперечливе визнання на міжнародному рівні. Подібні сепаратистські настрої існують і в інших країнах, зокрема у Великобританії, де Шотландія та Північна Ірландія мають рухи за відокремлення.

Наразі формулюються необхідні умови для автономії Шотландії. Більшість населення регіону є католиками. Цілі найбільш екстремальних груп захищала Ірландська республіканська армія (IRA), яка вчиняла жорстокі напади по всій Британії. Радикальні екстремісти визнали своє бажання вивести Північну Ірландію зі складу Великобританії та стати частиною Республіки Ірландія. Після розпуску IRA інтереси сепаратистів відстоює крайня політична партія Шинн Фейн. У підсумку можна зробити висновок, що незважаючи на сучасні тенденції євроінтеграції, які є першочерговими для створення ЄС, існує ще одна тенденція, яка щороку посилюється, а саме сепаратизм. Причини етнічного сепаратизму на території ЄС різноманітні: релігійні, культурні, мовні чи політичні фактори тощо. Крім того, сепаратизм є похідним від одного з найважливіших принципів ООН: права країни на автономію. Усі ці чинники сприятливо впливають на поширення націоналістичних тенденцій на території ЄС та решти світу.

2.2. Вивчення реакції міжнародного співтовариства на сепаратистські тенденції

Через збільшення кількості асиметричних загроз міжнародному миру та стабільності міжнародним гравцям часто важко підтримувати свою безпеку самостійно, без допомоги третьої сторони. У XXI столітті ООН вважається

універсальною платформою, яка сприяє позитивним змінам у системі міжнародної безпеки. Зокрема, платформа запобігає виникненню конфлікту та надає допомогу державам, а також створює умови для збереження миру, насамперед у рамках миротворчої діяльності. Оскільки сепаратизм є однією з найбільших небезпек для територіальної цілісності держав і невразливості їхніх кордонів, Організація Об'єднаних Націй разом з НАТО та іншими міжнародними організаціями бере активну участь у протидії цій поведінці під час операцій ООН з підтримання миру.

Кожна держава-член окремо вносить свій військовий внесок у конфлікт. Якщо рішення Ради Безпеки неможливо виконати, Північноатлантичний альянс просять допомогти в цьому шляхом запобігання збройному насильству та вирішення конфліктів. Організація Об'єднаних Націй і НАТО використовують численні міжнародні механізми для політичних заходів протидії сепаратизму, зокрема: правовий механізм для міжнародних заходів протидії, механізм визнання чи невизнання незалежності нової держави, діалог у багатосторонньому форматі, системи міжнародних санкцій, фінансового механізму міжнародної протидії, механізму мирного врегулювання суперечок, системи моніторингових і миротворчих місій.

Гаазький трибунал стверджував, що військові керівники армії Республіки Сербської Р. Крстич, В. Благоевич, Д. Йокич, Л. Беара і В. Попович мали намір вчинити масове вбивство боснійців. Міжнародний суд ООН визнав різанину в Сребрениці геноцидом у лютому 2007 року. Злочини проти людяності, вчинені обома сторонами під час війни в Хорватії 1991-1995 років, вимагали кримінального розслідування згідно з міжнародним правом. У результаті Міжнародний кримінальний суд у Гаазі присвятив себе розслідуванню військових злочинів проти президента Хорватії Ф. Туджмана, але він помер у 1999 році. Хорватські солдати, які брали участь в операції, також мали постати перед Гаазьким трибуналом. Міжнародне співтовариство спробувало

притягнути до відповідальності керівників Республіки Сербської Країни, було визнано їх провину за загибель сотень хорватських солдатів і мирних жителів. Наприклад, лідер сербських повстанців М. Мартич визнав, що за його наказом 2-3 травня 1995 р. було здійснено ракетний удар по місту Загреб.

Щодо ситуації в Македонії зазначаємо, що ця країна не змогла самостійно виступати проти «Національно-визвольної армії», внаслідок чого звернувся за міжнародною допомогою. У відповідь на злочинну поведінку албанських повстанців Рада Безпеки ООН опублікувала заяву про територіальну цілісність Македонії 7 березня 2001 року, а резолюція № 1345 від 21 березня 2001 року містила вимогу організації, що сторони конфлікту повинні опустити зброю. На цій посаді Україна брала участь як непостійний член Ради Безпеки ООН, цю позицію обіймав Президент Л. Кучма, який мав приязні стосунки з президентом Македонії Б. Трайковським. У результаті офіційний Київ спробував добитися припинення вогню в цій балканській країні. Зокрема, Україна передала македонським країнам зброю та вертольоти. У зв'язку з появою гуманітарної кризи в результаті відновлення сепаратистського руху за автономію Косово, Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію № 1244 від 10 червня 1999 року щодо вирішення кризи в регіоні. Організація Об'єднаних Націй виступала за суверенітет тодішньої Федеративної Республіки Югославія, яка є нинішнім юридичним сувереном країни.

Проте Організація Об'єднаних Націй вимагала припинити насильство та репресії, вивести військові та поліцейські сили з території Косово, а міжнародним цивільним особам було надано дозвіл на присутність у регіоні з метою регіональної безпеки. Чергове погіршення ситуації на Балканах відбулося після проголошення незалежності Косова 17 лютого 2008 року. Республіка Сербія неодноразово зверталася до ООН щодо порушення територіальної цілісності та відновлення суверенітету Сербії на цій автономній території.

Проте 22 липня 2010 року Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй виніс рішення, яке мало рекомендаційний характер, у якому стверджувалося, що декларація незалежності Косова була законною, оскільки вона не порушувала резолюцію 1999, а міжнародне право не містить жодних відомих постанов проти проголошення незалежності [23].

13 червня 2018 року за ініціативи Молдови та за сприяння України і решти країн було виконано Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Про повне та безумовне виведення іноземної військової техніки з території Республіки Молдова». У цій постанові йдеться про оперативне угруповання російських військових, яке дислокується в Придністров'ї. Спроби Російської Федерації перешкодити розгляду резолюції, зволікання з виконанням документу вкотре демонструють її неповагу до Статуту ООН та інших норм міжнародного права. Ситуація в Україні кардинально відрізняється від ситуації в європейських країнах, які борються за незалежність.

Академік Наук України В. Горбулін зазначає про явну фальсифікацію результатів волевиявлення кримчан. Станом на 1 листопада 2013 року кількість жителів Севастополя становила 383 499 осіб, а на референдумі, який відбувся 17 грудня 2012 року, 474 137 осіб (123% населення) підтримали входження міста до складу Російської Федерації. Крім того, резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо ситуації у сфері прав людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь (Україна) від 19 грудня 2016 року № 71/205 [317], яка була опублікована 19 грудня 2017 року, № 72/190 [318], визнає, що Автономна Республіка Крим і місто Севастополь є територією, яка тимчасово утримується Російською Федерацією. . Вважаємо прийняття Генеральною Асамблеєю ООН зазначених резолюцій негайним використанням міжнародно-правового механізму протидії сепаратизму.

Як держава, яка постраждала від агресії, Україна має право вимагати від Росії припинення конфлікту, виведення окупаційних військ з території України,

відновлення її територіального суверенітету над Автономною Республікою Крим та компенсації за заподіяної шкоди, а також притягнення до кримінальної відповідальності президента Російської Федерації В. Путіна, міністра оборони країни С. Шойгу, міністра закордонних справ країни С. Лаврова та ін. Керівників самопроголошених ЛНР і ДНР, а також організаторів недозволеного референдуму щодо статусу Криму також слід визнати частиною злочину агресії, вчиненого Росією.

Іншим значущим міжнародно-політичним механізмом боротьби з сепаратизмом є механізм визнання/невизнання незалежності нової держави. Так, наприклад, невизнання незалежності Республіки Сербія та Хорватської Республіки Герцеговина-Боснія, які не були визнані жодною державою світу, сприяло збереженню територіальної цілісності Боснії та Герцеговини. Проте Сербія та Республіка Сербська виступали за лідерство самопроголошеної Республіки Сербської. Крім того, уряд Белграда мав намір об'єднати Республіку Сербську та Західносербську Федерацію. Боснійські хорвати мали намір стати частиною хорватського майбутнього. Під час Хорватської війни за незалежність цей механізм також був необхідний для припинення військових дій і збереження цілісності території.

Так звана, Донецька народна республіка 7 квітня 2014 року в сесійній залі Донецької обласної державної адміністрації сепаратисти оголосили «декларацію про суверенітет Донецької народної республіки», що стосується території Донецької області. А «Луганська народна республіка» була оголошена 27 квітня 2014 року групою осіб, які захопили будівлю управління СБУ в Луганській області за підтримки кількох сотень мітингувальників. Це сталося через 20 днів після оголошення «Донецької народної республіки» 7 квітня.

Автономію самопроголошених республік визнала лише Південна Осетія, яка сама по собі є невизнаною державою. Офіційно Росія не визнає автономію ДНР чи ЛНР, але насправді РФ сприяла сепаратистам в участі на Донбасі та

визнанні їхньої автономії. У результаті міжнародне співтовариство ефективно задіяло механізм зневаги незалежності ДНР і ЛНР. Проте в Україні досі немає визнання згаданих квазідержав організаціями, які вважаються терористичними, це неодноразово обговорювалося у Верховній Раді та призвело до голосування. Законом України № 2268-VIII від 18 січня 2018 року визначення слова «ДНР» є аномальним і слово «ЛНР» також є аномальним. Офіційних осіб самопроголошених республік натомість слід називати адміністрацією окупації на окупованій Російською Федерацією території чи то Донецької, чи то Луганської області.

Проте назви Донецької та Луганської народних республік досі вживаються в політичних і публічних розмовах під час обговорення насильницьких груп, які діють на окупованій території. Процес проголошення незалежності Каталонії від Іспанії 27 жовтня 2017 року призвів до розколу світової спільноти: тих, хто визнав незалежність автономії, і тих, хто не визнав. Останніх більше. Автономія Каталонії була визнана урядами світових держав, а також високопосадовцями в регіоні, які прагнули відокремитися від своїх відповідних суверенних держав.

У результаті президент Фландрії виступив за автономію Каталонії, але визнав, що остаточне рішення щодо визнання має бути делеговано федеральному уряду Бельгії. За каталонців виступив і президент корсиканської асамблеї. Керівництво самопроголошених республік Абхазії та Південної Осетії визнало готовність визнати незалежність Каталонії, у разі потреби це зробить уряд Каталонії. Противники концепції поширення автономії на Іспанію насправді були вагомішими за прихильників. Серед учасників були всі країни-члени Європейського Союзу, Україна, США, Канада, Бразилія та Туреччина. Китай і Франція заявили, що це внутрішні справи Іспанії, а Великобританія гарантувала, що не визнає проголошення незалежності Каталонії.

Крім того, США та Палестина вважають Каталонію важливою для Іспанії. Шотландія та Уельс вважають, що ситуацію можна вирішити мирними методами та політичними пристосуваннями. Якщо порівняти реакцію міжнародної спільноти на проголошення незалежності Косова та Каталонії, то розбіжності значні, оскільки учасники міжнародних відносин, визнаючи незалежність нових держав, дотримуються своїх геостратегічних цілей. Країни, які не мали досвіду дезінтеграції через дії сепаратистських організацій, визнали суверенітет Косова. Натомість автономію Каталонії передусім підтримала низка проголошених республік, оскільки Іспанія є членом Європейського Союзу, а Євросоюз очолюють 165 країн. У результаті міжнародна спільнота проводить політику подвійних стандартів. Як правило, обговорення питань ведеться в багатосторонній формі, що відіграє значну роль у вирішенні сепаратистських конфліктів на дипломатичному рівні. Цей механізм було використано в районі Брчко для вирішення розбіжностей між Республікою Сербською та Федерацією Боснії та Герцеговини щодо контролю над регіоном. Обидві сторони прагнули контролювати невелике місто Брчко, оскільки воно було стратегічним транспортним вузлом і розділяло країну на дві частини. Суперечність навколо статусу Брчко обговорювалася під час мирних переговорів 1-21 листопада 1995 року в Дейтоні, США [26].

Комісії з арбітражу було доручено встановити кордон між Республікою Сербською та Федерацією Боснії та Герцеговини. Однак Комісія перевищила свої повноваження, коли вирішила політичний статус округу, створила посаду міжнародного менеджера (англ. manager) в районі Брчко і фактично розділила територію Республіки Сербської на дві частини. Округ Брчко став автономією від Боснії та Герцеговини після рішення Арбітражного трибуналу, яке було виконано 8 березня 1999 року. Вперше на міжнародній мирній конференції щодо колишньої Югославії в 1992 році було зроблено пропозицію щодо поділу території, що в свою чергу врегулювало б етнічний склад населення. В

результаті був запропонований «план Кутільєро». «Цей план» так і не був реалізований [46]. У Хорватії численні людські смерті, додавання тисяч вимушених іммігрантів і знищення багатьох міст стали наслідками конфлікту між сербськими повстанцями та хорватськими військовими, яких підтримував офіційний Белград, конфлікт також відзначав ООН.

За сприяння НАТО та ОБСЄ 5 липня 2001 року в Македонії було оголошено припинення вогню, але Армія визволення Косова не дотрималася угоди і замість цього відновила бойові дії. Вирішальний конфлікт стався 11-13 серпня 2001 року біля села Радуша. Значні збитки від дій бойовиків, завдані людям, змушені були залишити територію свого походження – Косово. Завдяки посередництву Європейського Союзу та США президент Македонії Б. Трайковський, провідний політичний діяч Македонії, 13 серпня того ж року підписав Охридську угоду, яка гарантувала збереження територіальної цілісності та унітарного устрою країни, а також передбачала початок децентралізації й розширення повноважень місцевих органів влади. У результаті реалізація міжнародного формату багатосторонньої дискусії сприяла відновленню миру в цій балканській країні.

Північноатлантичний альянс відіграє важливу роль у відновленні територіальної цілісності України, підтримуючи багатосторонній діалог. Проте НАТО не планує безпосередньо брати участь в українсько-російському конфлікті, надавати зброю чи залучати своїх військових, оскільки Україна не є членом організації. У 2014-2015 роках лідери НАТО неодноразово висловлювали підтримку Україні у вдосконаленні її армії, вирішенні питань матеріально-технічного забезпечення, зв'язку, кібербезпеки та реабілітації поранених військових. Після початку російської агресії навесні 2014 року Київ почав обговорювати можливість постачання летальної зброї зі США.

Україна активно співпрацює з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру», головною метою якої є модернізація української армії. 12

листопада 2015 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про затвердження рішення Президента України про допуск підрозділів Збройних Сил інших держав на територію України для участі в міжнародних навчаннях». Відповідне рішення було підтримано за нього проголосувало 238 осіб [142]. Після ухвалення законодавчого акту рішення Президента України про допуск підрозділів збройних сил США, інших учасників програми НАТО та території України в листопаді- грудні 2015 року брали участь у багатонаціональних військових навчаннях підрозділів Збройних Сил.

Незважаючи на активне партнерство України з НАТО, найближчим часом вступ до Альянсу не є пріоритетом. Більшість країн-членів вважають, що Україні необхідно провести суттєві реформи для досягнення військово-політичних стандартів організації. До повної інтеграції України в НАТО жодна країна-член не прагне конфліктувати з Росією, яка володіє ядерною зброєю. 12 червня 2020 року Альянс надав Україні статус партнера з розширеними можливостями, такий самий, як у Фінляндії, Швеції, Грузії, Австралії та Йорданії. Міністр закордонних справ Дмитро Кулеба вважає, що цей статус дозволить Україні виконувати найскладніші завдання спільно з НАТО.

Міжнародна спільнота відіграє важливу роль у підтримці України в її боротьбі за збереження територіальної цілісності. Озброєний конфлікт на Донбасі та тимчасова окупація Криму становлять серйозну загрозу національній безпеці. Якщо Росія не буде притягнута до відповідальності за порушення міжнародного права щодо України, це створить небезпечний прецедент для інших держав і підірватиме ефективність міжнародної системи правопорядку. Таким чином, вирішення питань, пов'язаних із зовнішньою підтримкою сепаратизму, насильницькою агресією, миром і стабільністю в Європі, є нагальним. Важливу роль у стримуванні поширення сепаратизму відіграють міжнародні санкції та фінансові механізми, які також були ефективними під час балканської кризи. Наприклад, відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН №

1160 від 31 березня 1998 року, проти Союзної Республіки Югославія було введено санкції, що включали заборону на постачання зброї та військової техніки, зокрема для Косова.

Крім того, Організація Об'єднаних Націй неодноразово попереджала Федеративну Республіку Югославія про можливі наслідки відмови від мирного плану Венса-Оуена, зокрема повну міжнародну ізоляцію та посилення санкцій. Паралельно з рішенням Ради Безпеки ООН, Європейський Союз запустив низку міжнародних фінансових механізмів у відповідь на дії держави-агресора. Серед цих заходів були: блокування офіційної фінансової допомоги, заборона страхування та кредитування дочірньої компанії в Ямбурзі, обмеження інвестицій в її економіку, замороження кредитних ліній для продукції Ямбурга, фінансування приватизації дочірнього підприємства і створення фонду на підтримку зусиль ООН. Також країни-члени ЄС запобігли передачі будь-яких фінансових ресурсів, активів або майна уряду Югославії чи іншим державним органам, а також заборонили постачання нафти та ще 169 інших товарів фізичним або юридичним особам у ЄС.

2.3. Розгляд впливу глобальних та регіональних конфліктів на стабільність та безпеку у світі

На початку XXI століття відбулися значні зміни, які тривали протягом тривалого часу і суттєво вплинули на напрям розвитку людства. У результаті глобальних трансформацій формуються основи нового міжнародного порядку, а також виникають нові вразливі місця у процесі досягнення глобальних цілей і вирішення викликів. Еволюція країн у всьому світі тісно пов'язана зі створенням сучасного глобального простору безпеки та стабільності. Основною причиною глобальної безпеки було створення, використання та розповсюдження ядерної зброї, вони об'єднали та ущільнили глобальний

простір, що унеможливило знайти місце, щоб сховатися у випадку світової термоядерної війни, яка призвела б до припинення будь-якого життя.

Ядерний фактор присвятив себе всім без винятку формам глобалізації, в результаті ера глобалізації, яка триває сьогодні, почалася з першого застосування ядерної зброї 6 серпня 1945 року та розвивалася з усвідомленням смертності людства, висновки які можуть бути отримані в результаті глобальної термоядерної війни. Глобалізація — це трансформація просторової організації світу та його регіонів, якій сприяють такі показники, як тривалість, інтенсивність, швидкість і вплив соціальної взаємодії. Глобалізація підтримується створенням ТНК, транснаціональних співтовариств і міжнародних організацій. Незважаючи на те, що це не обов'язково означає остаточну загибель сучасної держави, багато експертів прийшли до висновку, що розподіл влади в міжнародній системі зростає. Нова система живлення характеризується різноманітністю джерел живлення. Країна є лише одним із багатьох таких джерел. Вона вже не контролює всі процеси, що відбуваються на її землі.

Однією з важливих політичних тенденцій, що відбулася протягом ХХ-го і ХХІ-го століть, була передача державних функцій, пов'язаних із використанням військової сили. В епоху глобалізації міжнародні режими можуть функціонувати як автономні компоненти міжнародних відносин, загальних принципів, норм, правил і процесів прийняття рішень. Сьогодні все більшого значення набувають економічна та інформаційна складові безпеки [24].

Глобалізація призвела до позитивних і негативних змін у сучасному світі. З одного боку, вона спричинила зміну людської перспективи, багатства та технологій, що позитивно вплинуло на швидкий розвиток світової спільноти. І навпаки, ці процеси призвели до посилення низки негативних явищ, серед яких: міжнародні політичні кризи, економічні та фінансові проблеми, міжнародний тероризм, інформаційні небезпеки, організована злочинність, корупція, торгівля

людьми та наркотиками, відмивання грошей, морське піратство тощо. Ці явища швидко поширилися світом і мають місце в межах усієї планети. Процес адаптації до глобалізації має неоднакові результати і призводить до конфліктів і напруги в міжнародних відносинах.

Незважаючи на загальну думку, що міжнародне середовище є стабільним і безпечним, воно є важливим для економічного розвитку. Ще однією необхідною умовою є наявність ринкової економіки. Крім того, глобалізації сприяють збалансована податкова та грошово-кредитна політики, вільний доступ до інформації, захист власності та підзвітність (хоча й обмеженою мірою) державних структур і великих корпорацій перед суспільством. Глобалізаційним процесам сприяли три фактори.

По-перше, розширення глобальної капіталістичної системи було викликано подальшим розпадом міжнародної політичної системи на конкуруючі держави в постбіполярному світі. Розподіл політичної влади між кількома державними суб'єктами сприяв діям конкретних, не прив'язаних до конкретних місць із ресурсами (наприклад, мобільних у глобальному масштабі) для обходу національних законів, використання неузгодженості між різними державами та підвищення їх популярності за кордоном.

По-друге, донедавна більшість компонентів виробництва були недостатньо мобільними. Протягом ХХ-го століття технічний прогрес зменшив витрати на зв'язок і транспорт, що призвело до більшої участі суспільства та економіки в міжнародному спілкуванні.

По-третє, внутрішні політичні системи промислово розвинутих країн сприяли розвитку сфер приватної діяльності, які потім проектувалися на міжнародну арену. Ці приватні актори є рушійними силами глобалізації. Її основною рушійною силою є інформаційна революція. Іншою важливою рушійною силою є ринкова конкуренція, яка спонукала великі корпорації до нових країн. Також глобалізація впливає на індивідуальний рівень. Особи, які не

погоджуються, можуть зацікавити світову аудиторію. Глобалізація спричиняє відриву індивідів від суспільства та від визнаних авторитетів. Крім того, вона сприяє іншим формам взаємодії, зокрема з питань безпеки. Лише в умовах сталого розвитку можна гарантувати безпеку, здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби не піддається сьогоденню.

Для досягнення цієї мети необхідна міжнародна координація. Крім того, багато важливих питань щодо сталого розвитку можна розглядати не лише на глобальному, а й на локальному рівні. Вони вимагають децентралізованої співпраці та дій на місцях за підтримки як уряду, так і громадянського суспільства. Щоб досягти цих цілей, 35 місцевих, національних і міжнародних ресурсів та інституцій повинні бути об'єднані одночасно[32].

Після 11 вересня 2011 року проблема тероризму стала очевидною. Серед останніх тенденцій можна виділити прагнення терористичних організацій використовувати нові технології та посилювати свою кіберактивність: поширення пропаганди, вербування послідовників, підтримка контактів (у тому числі через закриті мережі, такі як Darknet), використання методів шифрування та надання вказівок їхнім прихильникам щодо особливостей підготовки та здійснення терактів, незаконної діяльності в кіберпросторі, крадіжки даних тощо. Крім того, можна легко отримати супутникові зображення будь-якого регіону чи потенційної цілі терористичної атаки, а також системи онлайн-платежів мають значний вплив на фінансові операції, пов'язані зі злочинною діяльністю.[27]

Сучасний тероризм характеризується збільшенням кількості насильницьких актів, жорсткими методами їх здійснення та значною кількістю жертв. Ці дії часто використовують як засіб масового знищення і мають на меті повторне застосування. Тероризм використовує у своєму арсеналі нові методи впливу: інформаційні, екологічні та психологічні. Ступінь досвіду терору, який набувається в результаті участі в різноманітних суперечках, надзвичайно

високий. Існують гіпотези щодо сучасного технічного обладнання, яке використовується багатьма терористичними організаціями; високий рівень їх фінансового забезпечення; використання конкретних терористичних організацій конкретними державами для посилення свого впливу або його підтримки, поширення дій міжнародного тероризму на нові регіони та спроби встановлення контролю над регіонами зі значними джерелами енергії, корисними копалинами та транспортними ресурсами, міжнародний характер насильницьких груп.

Між злочинними та терористичними організаціями було сформовано 36 постійних альянсів, які зосереджувалися переважно навколо наркоіндустрії. В даний час міжнародне право містить критерії, які використовуються для оцінки співпраці між державами в переслідуванні міжнародного тероризму. Значним прогресом у напрямку розширення співпраці у боротьбі з тероризмом також стало прийняття Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом 1977 року, а також інших документів. Конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму тощо. Крім того, 8 вересня 2006 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла «Глобальну стратегію боротьби з тероризмом»: резолюцію та пов'язаний з нею план дій. Впроваджено структури запобігання тероризму. Прикладом є Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол), Європейське поліцейське агентство, Антитерористичний центр СНД тощо[25].

Отже, тероризм поширився по всьому світу і зараз є серйозною проблемою на планеті. Будучи транснаціональною загрозою, яка безпосередньо впливає як на окремі держави, так і на міжнародне співтовариство, тероризм становить загрозу стабільності інститутів, він також використовується як форма крайнього протесту та впливає на систему міжнародної безпеки. Використання нових методів і складність протидії терористичним атакам змушує держави шукати ефективні методи попередження та протидії.

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ПРОТИСТОЯННЯ СЕПАРАТИЗМУ

3.1. Визначення ролі освіти та освітніх інституцій у протистоянні сепаратизму

Декілька десятиліть тому сецесія була мало знайома вітчизняним дослідникам і публіцистам. Це явище було характерне для постколоніальних країн Азії, таких як Індія, Китай, Туреччина та Ірак, де регулярно виникали сепаратистські проблеми (наприклад, питання мусульманських західних держав, Тибету, уйгурів і Курдистану). Пізніше ці питання стали обговорювати й у Європі, де національні рухи за незалежність проявлялися як через насильство (наприклад, у Країні Басків та Великій Британії з Ірландською республіканською армією), так і через політичні вимоги (у Румунії, Бельгії, Італії). Спільним для цих рухів були етнічні та релігійні проблеми, інколи й економічні. У СРСР наприкінці 80-х — на початку 90-х років сецесія почала набувати нових форм. Важливо відрізнити її від рухів за незалежність колишніх республік, які створювали нові держави. Натомість у деяких регіонах йшлося про дестабілізацію політичної ситуації через відродження національної держави, зокрема за підтримки історичних, освітніх і культурних організацій, а також через насильницькі методи, включаючи збройні дії.

Освіта та освітні інституції грають ключову роль у боротьбі з сепаратизмом, який може виникати у відповідь на політичні, етнічні чи культурні конфлікти. Ці установи є основними джерелами формування світогляду та ідентичності у людей, особливо молодих поколінь. Важливою частиною освіти є сприяння розумінню та толерантності до різноманітності. Освітні програми, які навчають учнів розуміти та поважати інші культури,

етнічні групи та переконання, можуть допомогти у запобіганні поширенню ворожнечі та конфліктів. Знання і розуміння різноманітності може сприяти формуванню відчуття спільності та зменшенню відстані між різними групами.

Освітні інституції відіграють важливу роль у розвитку критичного мислення та аналітичних навичок. Це допомагає учням розрізняти правдиву інформацію від маніпуляцій та пропаганди, які часто використовуються для залучення людей до сепаратистських рухів. Отже, освіта має великий потенціал у зміцненні єдності та запобіганні розколам у суспільстві. Шляхом сприяння розумінню, толерантності та критичного мислення, освітні інституції можуть стати ефективним інструментом у протистоянні сепаратизму.

Освіта та освітні інституції в сучасному світі виконують ряд важливих функцій у протистоянні з сепаратизмом, що може виникати як реакція на політичні, етнічні, чи культурні конфлікти. Ці установи є ключовими агентами формування світогляду та ідентичності у людей, особливо серед молодого покоління, тому їхня роль надзвичайно важлива.

Однією зі складових ролей освіти в протистоянні з сепаратизмом є сприяння розумінню та толерантності до різноманітності. Освітні програми, які навчають учнів розуміти та поважати інші культури, етнічні групи та переконання, створюють основу для підтримки міжетнічного діалогу та взаєморозуміння. Розширення світогляду учнів та надання їм можливості пізнати різноманітність світу може запобігти поширенню ворожнечі та конфліктів, які стимулюють сепаратистські настрої.

Освітні інституції грають важливу роль у розвитку критичного мислення та аналітичних навичок. Завдяки цьому учні можуть навчитися розрізняти правдиву інформацію від маніпуляцій та пропаганди, які часто використовуються для мобілізації сепаратистських рухів. Навчання аналізу і критичного оцінювання інформації допомагає створити опору проти спроб маніпулювати громадською думкою та підбурювати до розбрату. Отже, освіта

має великий потенціал у зміцненні єдності та запобіганні розколам у суспільстві. Шляхом сприяння розумінню, толерантності та критичного мислення, освітні інституції можуть стати ефективним інструментом у протистоянні з сепаратизмом, сприяючи побудові мирного та злагодженого суспільства.

3.2. Аналіз навчальних програм уроків та розробка методичних рекомендацій для вчителів з впровадження вивчення проблем сепаратизму в освітній процес 10-11 класів

Вивчення проблем сепаратизму на уроках Всесвітньої історії відкриває можливість дослідити складні політичні та культурні динаміки, що впливають на формування сучасного світу. Ці уроки дозволяють учням дізнатися про різні аспекти сепаратистських рухів у різних історичних контекстах. Один із аспектів, який можна розглядати, - це сепаратизм у колоніальних обставинах. Учні можуть вивчати рухи за незалежність від колоніальних держав у різних частинах світу і розуміти, які фактори спонукали людей боротися за свою свободу та самовизначення. Уроки можуть розглядати внутрішні сепаратистські конфлікти, які виникають між різними етнічними, релігійними чи культурними групами всередині країни. Це дає можливість учням розглянути складність міжетнічних відносин і вивчити можливі шляхи вирішення конфліктів. Сучасні сепаратистські рухи, такі як Каталонія в Іспанії чи Курдистан в Іраку, можуть бути також предметом уваги на уроках. Учні можуть досліджувати причини, що лежать в основі цих рухів, а також аналізувати їхні наслідки для регіональної стабільності та міжнародних відносин.

Кожний освітній процес навчання починається із навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів, а саме *Історія України. Всесвітня історія 10–11 класи*. І вже на основі неї складаються підручники про, які піде

далі. Другий та третій розділи *“Держави північної Америки та західної Європи: формування постіндустріального суспільства”* *“Держави центрально-східної Європи: трансформаційні процеси”* цієї програми є важливим, для нашого обговорення. Бо в них вміщено інформацію про, зміст навчально-пізнавальної діяльності.

Слід проаналізувати навчальні підручники із Всесвітньої історії в 10 -11 класах. Зокрема в підручнику Всесвітня історія (Т. Ладиченко , Ю. Заблоцький) 11 клас проф, зазначається наступна інформація.

В 1950-1980 призидентом Югославії, був Йосип Броз Тіто. Югославія складалася з шести окремих республік і двох автономних провінцій, у якій проживало 25 різних етнічних груп. Нова конституція 1974 року суттєво розширила повноваження союзних республік і автономних регіонів, що сприяло формуванню їхніх власних політичних еліт. У новій державній системі чітко прослідковувалися риси конфедерації. Єдність країни на практиці залежала від єдності союзних республік, а їхня доля – від особи Тіто.

Як ствердив біограф югославського лідера Р. У ест, «У своїй боротьбі за мир у державі й утриманні югославів у “братерстві і єдності” Тіто зазнав поразки - єдиної у його житті...» оскільки «релігійної нетерпимості перемогти не зміг, ...не зміг викорінити у сербів прагнення вигнати “турків” , ...не зумів знищити у хорватах прагнення «очистити їх країну від “слов’яносербів” ».

Все вищесказане, говорить нам про те, що витоки сепаратизму розпочалися із цього моменту. Як далі зазначають, автори цього підручнику. Після смерті лідера Югославії 4 травня 1980 року відцентрові тенденції стали ще більш вираженими. У країні не було стабільного керівництва: найвищі посади в державі та Союзі комуністів Югославії чергувалися щороку між представниками всіх республік і провінцій. Національні проблеми стали центральними в політичному житті Югославії. Наприкінці травня 1981 року у

найбільш економічно відсталому регіоні, Косово, де 90% населення становили етнічні албанці, спалахнули масові заворушення. Вони вимагали створення автономної албанської області з наданням їй статусу республіки. Конфлікти між демонстрантами і міліцією призвели до жертв з обох сторін. Напруга зберігалася і в наступні роки. Саме події в Косово 1981 року стали початком кризи югославської державності.

Щоб учні краще засвоїли дану інформацію, доцільно буде скласти історичний ланцюжок, який учні зможуть записати, до своїх зошитів. Він має наступний вигляд: Смерть Тіто (4 травня 1980 року) - Посилення відцентрових тенденцій - Зростання національних проблем - Заворушення в Косово (травень 1981 року) - Конфлікти між демонстрантами і міліцією - Тривала напруга в країні - Початок кризи югославської державності.

Автори іншого підручника Всесвітня історія (Бураков, Кипаренко, Мовчан) 11 клас відзначають, що у розділі, присвяченому сучасній історії, обговорюється питання сепаратизму, а саме відокремлення Каталонії.

Каталонія має тривалу історію автономії, яка проявляється в її мові, культурі та традиціях. Починаючи з ХХ-го століття, каталонці виступали за розширення своїх автономних прав у межах Іспанії. У 2017 році в регіоні відбувся референдум щодо незалежності, який іспанський уряд вважає незаконним. Це викликало масові протести та привернуло міжнародну увагу до питання каталонського сепаратизму. Протестувальники підкреслювали економічні та політичні аспекти, бажаючи отримати право на самовизначення та поліпшити соціально-економічну ситуацію в регіоні.

У ході проведення уроків, можна відтворити рольову гру **"Шлях до незалежності"**

Мета гри: Дослідити питання каталонського сепаратизму, розуміти різні погляди учасників конфлікту та обговорити можливі наслідки незалежності для Каталонії та Іспанії.

Учасники:

Каталонські активісти (3-4 учасники);

Представники іспанського уряду (3-4 учасники);

Спостерігачі/журналісти (2-3 учасники);

Мешканці Каталонії (5-6 учасників, які можуть підтримувати або бути проти незалежності).

Підготовка:

Розподіл ролей: Кожен учасник отримує роль і короткий опис свого персонажа.

Підготовка матеріалів: Учасники можуть отримати картки з ключовими моментами з історії Каталонії, інформацією про економічні та політичні причини руху за незалежність, а також дані про реакцію іспанського уряду.

Створення атмосфери: Налаштувати аудіо- та візуальні матеріали, щоб створити реалістичне середовище для гри (наприклад, плакати на підтримку незалежності або картинки із символікою Каталонії).

Сценарій гри:

Вступ (10 хвилин):

Ведучий пояснює учасникам мету гри та основні поняття, пов'язані з каталонським сепаратизмом.

Обговорення (20-30 хвилин):

Каталонські активісти представляють свої аргументи за незалежність, підкреслюючи культурні, економічні та політичні причини.

Представники іспанського уряду відповідають, наводячи аргументи проти сепаратизму, зокрема про юридичні та економічні наслідки для Іспанії.

Мешканці Каталонії висловлюють свої думки, ділячись особистим досвідом та відчуттями з приводу питання незалежності.

Дискусія з журналістами (15 хвилин):

Наблюдачі/журналісти ставлять питання обом сторонам, намагаючись отримати зрозумілі відповіді про те, як це питання вплине на життя мешканців Каталонії та Іспанії в цілому.

Підведення підсумків та результат рольової гри (10 хвилин): Ведучий запрошує учасників поділитися своїми враженнями та висновками з гри. Обговорюються можливі рішення та шляхи вирішення конфлікту.

Отже, дана гра допоможе учасникам глибше зрозуміти проблему каталонського сепаратизму, розвинути критичне мислення і вміння аргументувати свої позиції, а також сприятиме відкритому діалогу про складні політичні питання.

Важливим аспектом вивчення сепаратизму є також роль міжнародного співтовариства у реагуванні на сепаратистські конфлікти та підтримці розв'язання таких конфліктів. Це дає учням можливість розуміти, як міжнародні відносини та політика впливають на внутрішні події в країнах та регіонах. Вивчення проблем сепаратизму на уроках Всесвітньої історії є важливим аспектом формування розуміння сучасного політичного та культурного ландшафту. Це дозволяє учням ознайомитися з різноманітними історичними контекстами, в яких виникали й розвивалися рухи за відокремлення, а також

розглянути різні динаміки та причини, які призводили до сепаратистських тенденцій у різних епохах та регіонах світу.

Вивчення сепаратизму на уроках Всесвітньої історії створює можливість глибоко вдуматися у важливі аспекти людської суспільно-політичної діяльності через призму історичних подій та процесів. Сепаратизм, як складний феномен, розкриває перед учнями широкий спектр питань, пов'язаних із національною самосвідомістю, етнічними відносинами, територіальними конфліктами, політичними системами та правами людини. Починаючи з давніх історичних періодів, уроки можуть досліджувати роль сепаратистських рухів у формуванні національних ідентичностей та становленні державності. У такому контексті, учні можуть розуміти, як історичні події вплинули на формування сучасних кордонів та політичних мап світу.

Учні можуть досліджувати сучасні приклади сепаратистських рухів у різних країнах та регіонах. Це може включати аналіз політичних, економічних та культурних чинників, що спричиняють сепаратизм, а також наслідки цих рухів для міжнародної стабільності та безпеки. Особливу увагу також можна приділити ролі міжнародного співтовариства у вирішенні сепаратистських конфліктів. Уроки можуть вивчити різні методи дипломатії, миротворчі місії та міжнародне право, які використовуються для протидії розпаду державності та сприяння мирному вирішенню конфліктів. Такий глибокий аналіз допомагає учням розвинути критичне мислення, аналітичні навички та розуміння складних політичних процесів, що є ключовими для громадянської освіти та активного громадянства [40, с. 111-112].

Вивчення проблем сепаратизму на уроках Всесвітньої історії дає можливість учням глибше розуміти важливі аспекти суспільно-політичної дійсності, яка складається з різних національних та культурних спільнот. Сепаратизм, як феномен, відображає глибокі історичні корені та викликає ряд

складних питань, пов'язаних з національними ідентичностями, територіальними претензіями, політичними конфліктами та правами людини.

Уроки можуть розпочатися з дослідження раних прикладів сепаратистських рухів, включаючи розпад імперій, формування нових національних держав і виникнення етнічних конфліктів. У такому контексті, учні отримують унікальну можливість розкрити вплив історичних подій на сучасні політичні та культурні реалії. Вивчення сучасних сепаратистських рухів дозволяє учням аналізувати роль етнічних, релігійних та культурних ідентичностей у формуванні політичних альянсів та конфліктів. Вони можуть розглядати сепаратизм у контексті глобалізації, де гідність національних та культурних спільнот стає предметом напружених дебатів у світлі загострених конкурентних та ідентичних вимог.

Особлива увага також може бути приділена вивченню ролі міжнародного співтовариства у вирішенні сепаратистських конфліктів. Уроки можуть охоплювати аналіз дипломатичних ініціатив, міжнародних договорів та миротворчих операцій, що спрямовані на забезпечення миру, стабільності та демократії в суперечливих регіонах. Такий глибокий та комплексний погляд на сепаратизм надає учням можливість розвивати критичне мислення, розуміння історичних процесів та вміння аналізувати складні суспільно-політичні явища, що стають невід'ємною частиною громадянського виховання у сучасному світі.

Підготовка та впровадження вивчення проблем сепаратизму в навчальний процес вимагає учителів виявлення креативності та глибокого розуміння методології навчання. Основним кроком є розробка цільової програми, в якій визначаються мета та об'єкти вивчення, підбір навчального матеріалу та оцінювання успішності учнів. Важливо враховувати стандарти освіти та потреби конкретної групи учнів. Учителі повинні забезпечити доступ до різноманітних джерел інформації, які можуть включати тексти, відео- та аудіоматеріали, справи та завдання для самостійної роботи. Різноманітність

матеріалів сприятиме зацікавленості учнів та кращому засвоєнню навчального матеріалу.

Під час уроків, вчителі мають стимулювати активну участь учнів, використовуючи різні методи навчання, такі як групова робота, дебати, рольові ігри, проекти та дослідницькі завдання. Це допоможе залучити учнів та зробити процес вивчення цікавішим та ефективнішим. Також важливо враховувати різноманітність культурних перспектив та джерел інформації. Учителі повинні старанно підбирати матеріали, які представляють різні точки зору та досвід різних національних груп.

Широке використання різноманітних джерел інформації, таких як тексти, відео- та аудіоматеріали, створює можливість учням ознайомитися з різними аспектами сепаратизму. Від учителів залежить здатність створити стимулююче навчальне середовище, де учні можуть активно взаємодіяти з інформацією та розвивати свої навички аналізу та обговорення. У цьому контексті, важливо враховувати різноманітність культурних перспектив і джерел інформації. Вчитель повинен удосконалювати свою підбірку матеріалів, щоб представити учням різні точки зору та досвід різних національних груп.

Особливу увагу слід приділити стимулюванню критичного мислення серед учнів. Вчителі повинні сприяти активному обговоренню та аналізу проблем сепаратизму, допомагаючи учням ставити запитання, шукати відповіді та висловлювати власні думки. Завершальним етапом у процесі вивчення сепаратизму є проведення рефлексії та оцінка навчального процесу. Вчитель має сприяти учням у розумінні та оцінці власного навчання, а також визначенні можливих напрямків для подальшого вдосконалення.

Впровадження вивчення проблем сепаратизму в навчальний процес є не лише академічною задачею, але й етичною та педагогічною відповідальністю вчителів. Це створює можливість для учнів не лише здобути знання про історичні та сучасні прояви сепаратизму, але й розвинути навички критичного

мислення, сприйняття різноманітності та розуміння принципів прав людини та міжнародного права.

Використання різноманітних джерел інформації, таких як тексти, відео- та аудіоматеріали, не тільки розширює кругозір учнів, а й стимулює їх інтерес до глибшого вивчення проблеми. Широкий спектр джерел інформації дозволяє представити різні точки зору та культурні перспективи, що сприяє формуванню об'єктивного уявлення про сепаратизм. Вивчення сепаратизму також може слугувати платформою для обговорення етичних та соціальних питань. Вчителі можуть стимулювати відкритий діалог щодо прав людини, справедливості та толерантності, розглядаючи сепаратизм у контексті загальних принципів справедливості та рівності [31, с. 25-27].

Вивчення проблем сепаратизму надає учням можливість зрозуміти складні політичні та економічні взаємовідносини у світі. Вони отримують можливість аналізувати вплив сепаратистських рухів на міжнародну стабільність та безпеку, а також вчитися приймати обґрунтовані рішення щодо подальших кроків у розв'язанні конфліктів. Отже, вивчення проблем сепаратизму в навчальному процесі має великий потенціал для розвитку учнівської свідомості, відкритості до різноманітності та розуміння глобальних викликів, що стоять перед сучасним світом.

3.3. Обговорення можливих стратегій попередження сепаратистських тенденцій серед учнів старшої школи

Ймовірність загрози територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України можна оцінити через аналіз сепаратизму як виклику національній безпеці. Це включає вивчення його причин, методів, потенціалу та конкретних прикладів, а також способів його запобігання. Стабільність України є критично важливою для реалізації її євроатлантичного курсу та збереження

ключових національних інтересів, таких як державний суверенітет, територіальна цілісність, невтручання у внутрішні справи, а також інтеграція в європейський політичний, економічний і безпековий простір. Ці аспекти, зокрема прагнення до членства в ЄС і НАТО, закріплені в Законі України «Про національну безпеку».

У радянську епоху термін «сепаратизм» (від латинського *separatio* – «відокремлення») трактувався як ідеологія та практика відокремлення території чи спільноти для створення незалежної держави або отримання автономії. Ця концепція протиставлялася національному визволенню. У сучасному розумінні, сепаратизм охоплює прагнення до відокремлення частини території чи населення з політичних, культурних, релігійних або соціальних мотивів, які не обов'язково пов'язані з націоналізмом чи расизмом.

Нейтральний аналіз цього явища в Україні після здобуття незалежності свідчить, що внутрішні передумови для розвитку сепаратизму не були настільки значними, щоб становити суттєву загрозу національній безпеці.

Місцеві еліти час від часу використовували сепаратизм як інструмент тиску на центральну владу, щоб отримати додаткові повноваження та ресурси. Проте ідея відокремлення не знаходила значної підтримки серед впливових політичних сил і населення. Єдиною великою етнічною групою, здатною утворити власну державу, є кримські татари, які здебільшого проживають у Криму — території, анексованій Росією. Однак багаторічні репресії, як у часи царської Росії, так і за Радянського Союзу (зокрема депортація 1944 року), сформували в кримських татар вороже ставлення до російської влади. Вони залишаються вірними Україні та під час анексії Криму чинили опір окупантам, зокрема під час подій біля Верховної Ради АР Крим. Після окупації діяльність Меджлісу кримськотатарського народу та низки релігійних організацій була заборонена під приводом «екстремізму». У такій ситуації ідея сепаратистського

відокремлення кримських татар виглядає нереалістичною, оскільки вони продовжують підтримувати територіальну цілісність України.

Разом із тим анексія Криму, війна на Донбасі та підозріла активність у низці регіонів країни підкреслюють реальність загрози для суверенітету та територіальної цілісності України. Така загроза визначається терміном «ірредентизм». Цей термін походить із італійської мови («irredentismo» означає «незвільнений») і описує політику, спрямовану на об'єднання нації в межах єдиної держави чи відновлення територій, втрачених раніше. На відміну від сецесії, яка є внутрішнім процесом розпаду держави, ірредентизм має зовнішній характер, коли йдеться про повернення територій під контроль іншої держави чи етнічної групи.

Якщо об'єднання нації в єдиній державі вважається ірредентизмом, то повернення «історичних територій» більше нагадує сепаратистські прагнення, ніж національне єднання. Це пов'язано з тим, що такі рухи виходять за межі однієї держави, маючи ширший контекст і вплив на міжнародні відносини.

На момент здобуття незалежності більшість територій України та її населення історично перебували у складі СРСР і Російської імперії, а окремі регіони — у Польщі, Чехословаччині, Угорщині та Румунії. За переписом 2001 року в Україні проживало понад 8 мільйонів етнічних росіян, які становили більшість у Криму (58%) та значну частину населення у східних і південних областях. Крім того, у Закарпатті 12% населення були угорцями, а в Чернівецькій області — румуни, які проживали компактно в окремих районах.

Попри визнання міжнародних кордонів України за моделлю 1991 року, деякі сусідні держави, зокрема Росія й Угорщина, дотримуються ревізійністських позицій. Угорський уряд під керівництвом Віктора Орбана активно просуває ідею створення автономій для угорців за межами Угорщини, зокрема в Карпатському регіоні. Ці прагнення регулярно озвучуються угорськими високопосадовцями на міжнародній арені.

Угорські політики на чолі з Петером Сіярто та Ласло Кевером неодноразово висловлювали прагнення зберегти національну ідентичність угорців та їхню культурну спадщину, одночасно просуваючи ідею територіальної автономії. Хоча відкрито про перегляд кордонів не йдеться, Будапешт активно підтримує угорську меншину за кордоном через подвійне громадянство, фінансові програми та політичні ініціативи. Такі дії викликали напруженість із сусідніми країнами, зокрема Словаччиною, Румунією та Україною.

В Україні угорська політика спричинила конфлікти, особливо після анексії Криму та конфлікту на Донбасі. У 2017 році новий український закон про освіту загострив відносини з Угорщиною, яка блокувала інтеграційні процеси України в НАТО та ЄС. Будапешт також намагався створити виборчий округ для угорської громади Закарпаття, що могло б стати кроком до автономії цих територій. Напруження зросло через приховану видачу угорських паспортів, що спричинило дипломатичні конфлікти між країнами.

У березні 2005 року народний депутат України та голова Товариства угорської культури Закарпаття Василь Брензович ініціював позов до Центральної виборчої комісії України з вимогою створення Притисянського району. Після відмови в цій пропозиції офіційна політика Будапешта почала реалізовуватися на рівні місцевого самоврядування Закарпаття [49, с. 33-34].

Підсумовуючи українські аспекти угорської зовнішньої політики, стає очевидним, що Будапешт і Варшава намагаються максимально вигідно використати ситуацію в Києві, навіть якщо їхні «квитки» ще не були представлені на міжнародній арені, за рахунок публічного скандалу. У цій політиці не слід очікувати суттєвих змін, адже вона базується на широкому консенсусі серед угорського суспільства. Внаслідок цього комплексна стратегія автономії повинна чітко протистояти послідовній політиці захисту національних інтересів, що враховує досвід Румунії та Словаччини. На

демонстративну зневагу слід відповідати такою ж мірою, і бути готовими до складних рішень і практичних дій.

І навпаки, обговорення всіх чутливих тем двосторонніх відносин має значні шанси на успіх, оскільки українсько-угорський конфлікт насправді не шкодить важливим інтересам жодної з країн і, насамперед, роздувається медійно та емоційно. Для потенційного членства країни в ЄС рівень економічного розвитку та ефективність державних інституцій важливіші за питання автономії. Коли країни ЄС розглядають Україну як перспективний ринок, який також є чудовим партнером для бізнесу, вони не сприйматимуть Україну як поганого одержувача допомоги, а натомість сприймуть її як розсадник корупції. Це суттєво вплине на характер відносин. Не можна також ігнорувати той факт, що Москва брала безпосередню участь в українсько-угорському конфлікті через поширення інформації про спецоперації.

Російські спецслужби планували провокації в Закарпатті, такі як встановлення агітаційних стін із написами «Вас вітають угорці» та «Земля угорської мови», їхнє подальше руйнування та поширення дезінформації. Для протидії таким діям необхідно зміцнювати діалог з Угорщиною та залучати європейські інституції до врегулювання конфліктів. Інша загроза автономії Закарпаття — «русинська проблема», яка має історичне коріння. Русинами називають окрему групу східнослов'янського населення, яка проживає в Закарпатті, Сербії, Словаччині та Румунії. Росія часто використовує історичні суперечки навколо русинів для пропаганди й дестабілізації регіону.

Також є значна американська та канадська діаспора русинського типу. В академічному середовищі досі точиться дискусія про те, чи слід вважати русинів окремим народом чи етнічною групою українців. Так само деякі представники русинської громади та організацій визнають себе українцями, а інші вважають, що вони є окремою етнічною групою. Особливо слід зазначити, що більшість українських русинів вважають себе українцями, однак іноземці

відстоюють власну автономію. Як наслідок дії зовнішніх сил, які могутніші за них самих, існують чотири різні варіанти літературної мови Русі (лемківська в Польщі, прашевська в Словаччині, ужгородська в Україні та Воєводина в Сербії). Крім того, існує кілька різних діалектів. Норма навчання русинської мови в Словаччині була кодифікована в 1995 році, ця мова має понад 80% спільних слів з українською.

Процес активної асиміляції знаходиться в самому русинському середовищі проживання. Наприклад, якщо в 1930 році в Румунії проживало 512 тисяч українців і русинів, то в 2011 році – лише 51 тисяча осіб. Під час перепису населення Словаччини 2001 року з 55 000 осіб, які назвали русинську мову рідною, тільки 24 000 справді назвали себе такою [3, с. 333].

Уряди кількох країн, зокрема Словаччини, Чехії, Угорщини, Польщі, Молдови, Румунії, Сербії, Хорватії та Росії, визнали русинів окремою етнічною групою. Це спрямовано на недопущення їхньої ідентифікації як частини українського народу, що ускладнює зусилля України щодо територіальної цілісності. Для Росії та Угорщини це також інструмент здобуття політичного впливу.

Конфлікт на Кіпрі залишається невирішеним. У 2004 році лише південна частина острова, Республіка Кіпр, стала членом ЄС, тоді як населення Турецької Республіки Північного Кіпру підтримало план возз'єднання, але через розбіжності об'єднання не відбулося. Це заморожене протистояння стримує економічний розвиток Кіпру. У політичному дискурсі України ситуація на Донбасі все частіше порівнюється із статусом Північного Кіпру, який залежить від рішень Туреччини.

ВИСНОВКИ

Історичні аспекти сепаратизму показують, що це явище присутнє в людській історії вже протягом тисячоліть. Сепаратистські рухи можна відслідкувати в різних епохах та культурах, і вони часто виникали як реакція на централізоване управління або спроби здійснення контролю над певними територіями. Наприклад, в античні часи деякі міста-держави у Греції прагнули зберегти свою незалежність від імперій або інших форм централізованого управління. Подібні явища спостерігалися і в середньовіччі, коли феодалні лорди часто боролися за свою автономію проти центральних влад.

Щодо глобальних та регіональних вимірів, сепаратизм може приймати різні форми в залежності від історичного контексту та соціокультурних чинників. У сучасному світі сепаратистські рухи можуть бути спрямовані на відокремлення території з метою створення незалежної держави або забезпечення більшої автономії. Глобальний вимір сепаратизму включає такі явища, як етнічні або національні конфлікти, а також боротьбу за територіальні права в міжнародному співтоваристві. Регіональний аспект сепаратизму охоплює внутрішні конфлікти в межах окремих країн або регіонів, де різні групи можуть протистояти центральній владі через різницю в етнічному складі, культурних чи релігійних переконаннях, або економічній нерівності.

Педагогічні методи та засоби протистояння сепаратизму включають в себе різноманітні підходи до виховання толерантності, вирішення конфліктів та підтримки міжетнічного миру. Для ефективного протистояння сепаратистським тенденціям важливо вживати інструменти міжкультурної комунікації, сприяти взаєморозумінню та співпраці між різними етнічними та культурними групами. Педагоги можуть також використовувати історичні приклади успішного мирного вирішення конфліктів як засоби для виховання миролюбної культури та відповідального громадянства. Важливо також надавати учням можливість

висловлювати свої погляди на ситуацію та шукати спільні рішення для вирішення конфліктів у межах демократичних процесів.

Педагогічні методи та засоби протистояння сепаратизму важливі для формування гармонійного суспільства та побудови миру. Розуміння суті сепаратистських тенденцій та їхніх можливих наслідків допомагає не лише уникнути подальших конфліктів, але й забезпечити стабільність та розвиток суспільства. Важливим є розвиток культури діалогу та взаєморозуміння, яка сприяє конструктивному вирішенню суперечностей і побудові взаємовигідних відносин між різними етнічними та культурними групами. Це може здійснюватися через проведення спільних заходів, обмін досвідом та ідеями, а також за допомогою спеціальних тренінгів з побудови толерантного спілкування.

Важливо активно включати історичні приклади виховання терпимості та міжетнічного миру в навчальний процес. Це дозволить учням зрозуміти, які фактори сприяли виникненню конфліктів у минулому, та які методи вирішення вони використовували. Вивчення успішних прикладів мирного вирішення конфліктів може надихнути молоде покоління на пошук мирних шляхів вирішення сучасних проблем.

Застосування новітніх методів комунікації та інформаційних технологій може сприяти збільшенню свідомості про ризики сепаратизму та впливати на популяризацію міжкультурного діалогу. Соціальні мережі та онлайн-платформи можуть стати ефективними інструментами для обміну думками та ідеями, а також для координації спільних ініціатив з метою зміцнення міжетнічних відносин. Отже, педагогічні методи та засоби протистояння сепаратизму є важливим елементом побудови стійкого миру та гармонійного розвитку суспільства. Вони спрямовані на виховання толерантного покоління, здатного до конструктивного співробітництва та розв'язання конфліктів у мирний спосіб. Ефективні педагогічні методи протистояння сепаратизму включають розвиток

критичного мислення та аналітичних навичок учнів. Учасники навчального процесу повинні бути здатними аналізувати інформацію з різних джерел, розрізняти факти від спекуляцій та розуміти, які обставини можуть сприяти поширенню сепаратистських ідей. Такий підхід допомагає формувати у учнів критичне ставлення до пропаганди та маніпуляцій з боку сепаратистських організацій.

Важливим елементом є також підвищення правової грамотності серед учнів. Розуміння основних принципів демократії, прав людини та правових механізмів захисту є ключовим для підтримки соціальної стабільності та запобігання сепаратистським рухам. Учні повинні мати можливість досліджувати правові аспекти конфліктів та шляхи їхнього вирішення в рамках міжнародного та національного права. Важливо враховувати роль культури та мистецтва у протидії сепаратизму. Мистецтво може стати потужним інструментом міжкультурного діалогу та вирішення конфліктів, сприяючи взаєморозумінню та підтримці культурної різноманітності. Відображення історичних та сучасних конфліктів у літературі, музиці, кіно та мистецтві може сприяти формуванню емпатії та розумінню інших точок зору, що сприяє зменшенню напруження між етнічними та культурними групами.

Отже, широкий спектр педагогічних методів та засобів протистояння сепаратизму охоплює розвиток критичного мислення, правової грамотності, використання культури та мистецтва як засобів міжкультурного діалогу. Ці підходи спрямовані на формування толерантного, відкритого суспільства, що здатне до мирного вирішення конфліктів та побудови гармонійних міжетнічних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН), 1945 р.

Статут Організації Об'єднаних Націй: міжнародний документ від 26 червня 1945 р. — Нью-Йорк: ООН, 1945. — 111 с.

Доступ : <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

2. Резолюція 1566 Раді Безпеки ООН, 2004 р.

Резолюція 1566 Раді Безпеки ООН від 8 жовтня 2004 р. — Нью-Йорк: ООН. — 5 с.

Офіційний текст доступний для посилань: <https://digitallibrary.un.org>.

3. Закон України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованих територіях України", 2014 р.

Закон України № 1207-VII від 15 квітня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 26. — Ст. 892.

Текст доступний за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

4. Резолюція 68/262 Генеральної Асамблеї ООН, 2014 р.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Територіальна цілісність України" від 27 березня 2014 р. — Нью-Йорк: ООН. — 4 с.

Текст доступний за посиланням:

https://digitallibrary.un.org/record/767883/files/A_RES_68_262-RU.pdf

5. Кримінальний кодекс України, 2001 р.

Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131.

Доступний за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

6. Статут Європейського Союзу, 1992 р.

Маастрихтський договір про Європейський Союз: міжнародний документ від 7 лютого 1992 р. — Брюссель: ЄС, 1992. — 54 с.

Доступний за посиланням: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en.

7. Європейська хартія місцевого самоврядування, 1985 р.

Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. — Страсбург: Рада Європи, 1985. — 21 с.

Доступна для посилань: <https://www.osce.org/odihr/elections/19169>

8. Резолюція "Глобальна стратегія боротьби з тероризмом", 2006 р.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/60/288 від 8 вересня 2006 р. — Нью-Йорк: ООН. — 10 с.

Текст доступний за посиланням: <https://digitallibrary.un.org/record/587476>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

9. Богданова О.П. «Сепаратизм у світовій політиці: причини та наслідки». Харків: Видавництво «Факт», 2010. 200 с.
10. Бондаренко, І. «Сепаратизм: історичний контекст і сучасні виклики.» Київ: Видавництво Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2019. 140 с.
11. Борисенко А.В. «Політичний аналіз сепаратизму у світовій історії». Дніпро: Видавництво «Слово», 2004. 230 с.
12. Бородіна Н.С. «Вплив сепаратистських течій на події світової історії». Одеса: Видавництво «Фенікс», 2016. 190 с.
13. Геополітичні виклики та сепаратизм у сучасному світі. Київ: Видавництво Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2015. 160 с.
14. Гончаренко О.П. «Сепаратистські рухи у Європі: виникнення, розвиток, вплив». Харків: Видавництво «Основа», 2018. 220 с.
15. Гречка, В. «Сепаратизм як складова національних конфліктів.» Київ: Видавництво Київського університету, 2017. 170 с.
16. Гриценко Н.М. «Сепаратизм: історія та сучасність». Харків: Видавництво «Січ», 2005. 210 с.
17. Грицишин, В. «Етнополітичні конфлікти в Україні: причини та наслідки.» Київ, 2019. 240 с.
18. Дорош, П. «Сепаратизм і міжнародні відносини.» Київ: Видавництво Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. 250 с.
19. Дубиніна Л.М. «Проблеми сепаратизму та їх вплив на світову історію». Київ: Видавництво «Академвидав», 2021. 240 с.
20. Європейська інтеграція та сепаратизм: досвід країн Європи. Київ: Видавництво Інституту світової історії НАН України, 2018. 194 с.

21. Жуков М.В. «Сепаратизм: історія та сучасність». Київ: Видавництво «Наш час», 2011. 240 с.
22. Захарчук, О. «Сепаратизм як політична стратегія.» Львів: Видавництво Львівського університету, 2018. 140 с.
23. Іваненко, М. «Децентралізація та її вплив на сепаратизм в Україні.» Харків, 2019. 224 с.
24. Іванов С.О. «Сепаратизм у світовій історії: виникнення, розвиток, наслідки». Львів: Видавництво «Світ», 2020. 200 с.
25. Іванова Т.І. «Геополітичні виміри сепаратизму». Львів: Видавництво «Світанок», 2007. 240 с.
26. Коваленко В.П. «Сепаратизм у сучасній політиці: причини та наслідки». Одеса: Видавництво «Ліра», 2003. 180 с.
27. Коваленко Л.О. «Сепаратизм у світовій політиці: виникнення, розвиток, сучасний стан». Донецьк: Видавництво «ДонНУ», 2012. 195 с.
28. Коваленко М.С. «Політичні аспекти сепаратизму у сучасному світі». Дніпро: Видавництво «Візаві», 2009. 180 с.
29. Ковальчук, М. «Сепаратизм у політичній практиці.» Львів: Видавництво Львівського університету, 2017. 225 с.
30. Коновалець, І. «Сепаратизм та його вплив на національну безпеку.» Київ, 2020. 312 с.
31. Корнійчук, Н. «Сепаратизм як феномен глобалізації.» Київ, 2016. 280 с.
32. Корнійчук, Н. «Сепаратизм: від минулого до сьогодення.» Харків: Видавництво Харківського національного університету, 2016. 180 с.
33. Кравченко В.М. «Політичні та соціальні аспекти сепаратистських рухів у світовій історії». Дніпро: Видавництво «Січ», 2017. 240 с.
34. Кравченко, В. «Сепаратизм у сучасній політиці.» Київ: Видавництво Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2019. 230 с.

- 35.Кравченко, І. «Сепаратизм як соціально-політичний феномен.» Київ: Видавництво Київського національного університету, 2018. 200 с.
- 36.Литвиненко, О. «Сепаратизм у світовій політиці.» Київ: Видавництво Національного університету «Києво-Могилянська академія», 2019. 128 с.
- 37.Лозовий, І. «Етнополітичні конфлікти в Україні: причини та наслідки.» Київ, 2017. 288 с.
- 38.Мельник, О. «Сепаратизм і державний суверенітет.» Харків: Видавництво Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2016. 173 с.
- 39.Мельников В.П. «Геополітичні аспекти сепаратизму в сучасному світі». Львів: Видавництво «Галицька думка», 2014. 230 с.
- 40.Павленко О.І. «Сепаратистські рухи та їх вплив на світову історію». Київ: Видавництво «Наукова думка», 2013. 180 с.
- 41.Петренко О.О. «Сепаратизм у світовій політиці: проблеми та перспективи». Київ: Видавництво «Нове життя», 2006. 190 с.
- 42.Петренко, О. «Сепаратизм: історичний аналіз та перспективи подолання.» Київ: Видавництво Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2018. 270 с.
- 43.Петрова Т.К. «Історія сепаратизму: від античності до сучасності». Київ: Видавництво «Інтерпрес», 2019. 180 с.
- 44.Політичні конфлікти та сепаратизм: український та світовий досвід. Київ: Видавництво Київського національного університету, 2016. 116 с.
- 45.Померанцев, А. «Проблема сепаратизму в історії.» Київ: Видавництво Києво-Могилянської академії, 2005. 240 с.
- 46.Пономарьов, І. «Сепаратизм: від історії до сьогодення.» Київ: Видавництво Київського національного університету, 2015. 138 с.
- 47.Пономарьов, О. «Наслідки сепаратизму для територіальної цілісності України.» Львів, 2018. 176 с.

48. Романенко, Н. «Сепаратизм як соціально-політичне явище.» Харків: Видавництво Харківського національного економічного університету, 2016. 268 с.
49. Сепаратизм і геополітика. Харків: Видавництво Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2019. 197 с.
50. Сепаратизм у світовій історії: історіографічний аспект. Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017. 110 с.
51. Сидоренко Г.Л. «Сепаратизм у світовій історії: виникнення та розвиток». Одеса: Видавництво «Майстер», 2008. 220 с.
52. Стефанович, О. «Сепаратизм у контексті світової історії.» Львів, 2012. 180 с.
53. Стефанович, О. «Сепаратизм у світовій історії.» Київ: Видавництво Києво-Могилянської академії, 2012. 190 с.
54. Черниш, В. «Сепаратизм у політичному та історичному вимірі.» Харків, 2018. 240 с.
55. Черниш, В. «Сепаратизм як політичне явище.» Львів: Видавництво Львівського університету, 2018. 160 с.
56. Чернишова О.І. «Сепаратизм у світовій історії: розвиток та вплив». Київ: Видавництво «Сфера», 2002. 195 с.
57. Чорновіл, Т. «Проблема сепаратизму в сучасному світі.» Львів: Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка, 2015. 210 с.
58. Шевченко Г.І. «Сепаратизм: історія, причини, наслідки». Київ: Видавництво «Контракт», 2015. 220 с.
59. Шевченко, Г. «Історія національних рухів та сепаратизму.» Львів, 2014. 200 с.
60. Шевченко, Г. «Історія національних рухів та сепаратизму.» Львів: Видавництво Львівського університету, 2014. 118 с.

61. Шевчук, О. «Сепаратизм і національні конфлікти: причини та наслідки.»
Харків: Видавництво Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди, 2016. 240 с.